

ПРОТИДІЯ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ПРЕКУРСОРІВ ТА ЗЛОВЖИВАННЯ НИМИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Данченко К. М.

ВСТУП

Нелегальний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в Україні набуває дедалі більш значних масштабів, стає досить серйозним соціальним чинником, який негативно впливає на стан здоров'я і благополуччя людей, розвиток суспільства загалом. Різно збільшується кількість осіб, котрі незаконно вживають наркотики та психотропні речовини. Швидкими темпами зростає число злочинів, пов'язаних із наркотичними засобами. Прогресуюче зловживання ними і різке зростання цін на такі засоби створюють сприятливі умови для формування організованих груп, які займаються нелегальним наркобізнесом. Стає реальністю включення у ці процеси міжнародної нарко-мафії та її злиття із внутрішніми злочинними угрупованнями, що призводить до появи, існування і розвитку нарко-мафії на території України. Дедалі виразніше проявляється прагнення українських та іноземних наркоділців до «відмивання» наркогрошей у різних комерційних структурах, корумпування представників органів влади й управління.

За умов соціально-політичної та економічної нестабільності перехідного періоду, складного морально-психологічного клімату в суспільстві, переоцінки соціальних орієнтирів у свідомості мас, зростання злочинності, особливо у молодіжному середовищі, розширення незаконного попиту на наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори та їх протиправного пропонування на «чорному ринку» стають тією силою, що реально загрожує безпеці суспільства.

Масштаби та темпи поширення зловживання наркотиками та психотропними речовинами, широкий розмах їх нелегального обігу свідчать, що заходи, які вживалися правоохоронними органами у цьому напрямі, були недостатньо ефективними.

Багато в чому це зумовлювалося тим, що боротьба з нелегальним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, у т. ч. й зі зловживанням ними, не мала необхідного організаційного та правового забезпечення. Велике занепокоєння викликає зловживання наркотиками, одержуваними з наркотиковмісних рослин, що незаконно культивуються на території України, оскільки це створює реальну

загрозу погіршення не тільки генотипу особи, а й генофонду суспільства загалом.

Ось чому одним із центральних завдань у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів є створення ефективного механізму правового контролю за діяльністю як юридичних осіб, так і громадян, які беруть участь у виробленні, розподілі, обігу, застосуванні та вживанні таких продуктів і торгівлі ними.

1. Загальна характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів

Одним із найнебезпечніших наслідків наркотизму стала наркозлочинність, тобто злочинність, що стимулюється наркотиками. Наркозлочинність виявляється у вчиненні багатьох видів злочинів. Проте всі їх можна поділити на дві групи: злочини, що вчиняються у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів і прекурсорів, тобто в операціях із ними, які передбачені у розділі XIII Кримінального кодексу України, та інші види злочинів різної спрямованості та галузевої належності, що вчиняються у стані наркотичного збудження (сп'яніння) під впливом вживання наркотиків¹.

Проблеми протидії незаконному обігу наркотиків і поширенню наркоманії у різні роки досліджувалися такими радянськими таі сучасними авторами, як Л.А. Андрєєва, А.М. Бабенко, Ю.В. Баулін, В.А. Бублейник, Г.Ю. Бувайлик, А.О. Габіані, С.А. Гадейбоев, Е.Г. Гасанов, В.О. Глушков, О.Я. Гришко, О.М. Гумін, Р.М. Готліб, О.М. Джу́жа, І.М. Дружинін, А.П. Закалюк, М.М. Кади́ров, К.А. Карпович, О.В. Козаченко, О.В. Колесник, К.Ш. Курманов, І.П. Лановенко, С.Г. Лосєв, В.Б. Малінін, Е.Г. Мартинчик, А.А. Майоров, Н.А. Мирошніченко, Д.Є. Метревелі, А.А. Музика, О.В. Наден, І.О. Никифорчин, М.І. Ожиганов, В.І. Омігов, М.П. Прохорова, Л.І. Романова, В.М. Смітєнко, Є.В. Фесенко, О.В. Юношев та ін., однак дослідження правознавців були присвячені переважно юридичному аналізу складів «наркотичних» злочинів, їхній кримінологічній характеристиці й особливостям запобігання цим діянням. Попри вагомий теоретичний і практичний аспект аналізованої проблеми, наявність багатьох помилок у судовій практиці та зниження ефективності застосування кримінально-правових заходів протидії незаконному обігу наркотиків змушує більш детально розглянути цей вид злочину².

Кримінальна відповідальність за ці злочини відповідає міжнародним договорам України, які передбачають обов'язки держав

---

¹ Коржанський М.Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України. Київ : Атіка, Академія, Ельга-Н, 2005. 656 с.

² Грох О.П. Покарання за злочини у сфері обігу наркотичних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 23 с.

переслідувати осіб, винних у незаконному обігу предметів, що становлять підвищену небезпеку для здоров'я населення, насамперед наркотичних засобів. До них належать Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 р., Конвенція про психотропні речовини 1971 р., Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р.³

Злочини проти здоров'я населення – це передбачені розділом XIII Особливої частини КК України суспільно небезпечні умисні або необережні діяння, які створюють загрозу заподіяння шкоди або заподіюють фактичну шкоду здоров'ю невизначеного кола осіб від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів і прекурсорів, від дії отруйних, сильнодіючих речовин і одурманюючих засобів, біологічних агентів і токсинів, від впливу радіоактивно забрудненої продукції, а також від поширення епідемії.

Здоров'я як соціальна цінність – це нормальна діяльність організму людини, її фізичне та психічне благополуччя, як родовий об'єкт злочину – сукупність суспільних відносин, що забезпечують повноцінне фізичне та психічне здоров'я необмеженої кількості не персоніфікованих осіб у масштабах будь-яких територіальних одиниць (області, регіону, країни).

Розділ XIII Особливої частини КК включає суспільно небезпечні діяння, які за особливостями об'єкта посягання та характером і змістом об'єктивної сторони віднесені до двох категорій: це злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення.

Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів і прекурсорів – це діяння, які створюють загрозу заподіяння шкоди або заподіюють фактичну шкоду здоров'ю невизначеного кола осіб від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів.

При кваліфікації злочинів проти здоров'я населення необхідно враховувати й особливості додаткових об'єктів. Так, при викраденні наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 308 КК) поряд зі здоров'ям шкода заподіюється і відносинам власності, а у разі незаконної видачі рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст. 319 КК) порушується нормальна діяльність відповідних установ. Відносини власності та нормальна діяльність підприємств та установ виступають у таких випадках як додаткові об'єкти посягання.

Кваліфікація злочинів цієї категорії вимагає встановлення ознак предмета злочинного посягання.

---

³ Коржанський М.Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України. Київ : Атіка, Академія, Ельга-Н, 2005. 656 с.

Більшість предметів злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів чи прекурсорів, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (далі – Перелік), затвердженого постановою КМУ від 6 травня 2000 р. № 770 у вигляді Таблиць I–IV. Перелік складений з урахуванням положень і вимог відповідних міжнародних конвенцій і протоколів ООН, постійно змінюється у зв'язку з доповненням новими видами речовин, потенційна небезпечність яких зумовлюється тяжкими наслідками для здоров'я як конкретної особи, так і населення, для економіки, кожної окремої сім'ї та суспільства загалом⁴.

Родовим об'єктом усіх злочинів, передбачених ст. 305–320 розділу XIII КК України, є здоров'я населення. Зазначений термін порізно розуміється вітчизняними дослідниками. За радянських часів В.М. Смітєнко у своїй праці «Кримінально-правова охорона здоров'я в СРСР» зазначав, що здоров'я населення – це врегульована нормами права і моралі єдина і цілісна система відносин, яка створює основу для збільшення тривалості його активного життя та її відтворення у суспільстві, оптимальних умов суспільно корисної праці та відпочинку, повноцінного буття і благополуччя, сприяє більш повному задоволенню матеріальних і духовних потреб усіх членів суспільства, є умовою їх подальшого гармонійного розвитку і прогресу суспільства⁵.

У наукових працях, що вийшли після проголошення незалежності України, здоров'я населення визначалося: як складне комплексне явище, що становить сукупність однорідних суспільних відносин, які забезпечують охорону здоров'я невизначеного кола осіб при наданні й отриманні медичної допомоги або використанні сильнодіючих і отруйних речовин чи наркотичних засобів в медичних і наукових цілях⁶; як суспільні відносини, що регулюються відповідними правилами та забезпечують сприятливі умови для нормального функціонування і життєдіяльності людського організму⁷; як фактичний або максимально досяжний в Україні стан організму людей, які в ній проживають чи перебувають, необхідний для забезпечення їхнього біологічного існування, здатності до активного тривалого життя та відтворення здорового людського покоління⁸.

---

⁴ Баулін Ю.В., Борисов В.І., Тютюгін В.І. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник. Харків : Право, 2015. 680 с.

⁵ Смітєнко В.М. Кримінально-правова охорона здоров'я населення в СРСР : автореферат. Київ : Вища школа, 2005. С. 44.

⁶ Никифорчин І.О. Кримінальна відповідальність за незаконний обіг наркотичних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. С. 9.

⁷ Музика А.А. Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1998. 44 с.

⁸ Фесенко С.В. Кримінально-правовий захист здоров'я населення (коментар законодавства та судової практики). Київ : Істина, 2001. С. 15

Найбільш раціональною та юридично правильною, на нашу думку, є позиція М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, котрі зазначають, що здоров'я населення як родовий об'єкт злочинів, передбачених розділом XIII КК України, охоплює безпеку біофізіологічного та психічного стану, що фактично склався, невизначеного кола осіб від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів і прекурсорів, отруйних, сильнодіючих речовин і одурманюючих засобів, біологічних агентів і токсинів, радіоактивне забрудненої продукції, а також від поширення епідемій⁹. Визнаючи цілковиту правильність думки вчених, ми зауважимо, що, виходячи з усталених у кримінальному праві позицій щодо сутності об'єкта злочину, все, що вони вкладають у зміст здоров'я населення, слід розглядати як систему однорідних суспільних відносин.

Подальша конкретизація об'єкта здійснюється шляхом виділення безпосереднього об'єкта. Ю.Г. Пономаренко зазначає, що безпосереднім об'єктом злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів є суспільні відносини, які забезпечують установлений порядок виробництва, виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин і їх обіг та охорону таким чином здоров'я населення¹⁰.

Безпосередній об'єкт складу злочину пов'язаний із його предметом. Предмет злочину, що існує поряд із об'єктом, є самостійною факультативною ознакою складу злочину. Для нашого дослідження як безпосередній об'єкт, так і предмет злочину відіграють особливу роль, оскільки мають суттєве значення для формування поняття та класифікації досліджуваних кримінально-карних діянь.

Аналіз норм ст. 305–320 розділу XIII КК України дає підстави для висновку, що предметами досліджуваної категорії злочинів можуть бути: наркотичні засоби; психотропні речовини; прекурсори; аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин; снотворний мак і конопля; кошти, отримані від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів і використані, з метою їх відмивання; документи (підроблені чи незаконно одержані) на отримання наркотичних засобів; рецепт (незаконно виданий), що дає право на придбання зазначених засобів або речовин; обладнання, призначене для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Аналіз наведеного переліку дозволяє дійти висновку, що для розуміння сутності досліджуваних злочинів необхідне чітке юридичне

---

⁹ Музика А.А. Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1998. 44 с.

¹⁰ Пономаренко Ю.Г. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері незаконного наркообігу. Харків : НУВС, 2005. С. 26.

розуміння термінів «наркотичні засоби», «психотропні речовини», «прекурсори», «аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин». Зазначені поняття містить Закон України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів». Зокрема, відповідно до цього Закону наркотичними засобами визнаються речовини природного чи синтетичного походження, препарати, рослини, які становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними, включені у відповідний Перелік^{11,12}. Прекурсори визначені у Законі як речовини та їхні солі, що використовуються при виготовленні наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до Переліку. Аналогами наркотичних і психотропних речовин є заборонені до обігу в Україні речовини природного чи синтетичного походження, не включені до Переліку, хімічна структура і властивості яких подібні до хімічної структури та властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких ці речовини відтворюють¹³.

Об'єктивна сторона злочинів, що розглядаються, полягає в суспільно небезпечному і протиправному заподіянні шкоди здоров'ю населення. Кримінальна відповідальність за ці злочини відповідає міжнародним договорам України, які передбачають обов'язки держав переслідувати осіб, винних у незаконному обігу предметів, що становлять підвищену небезпеку для здоров'я населення, насамперед наркотичних засобів. До них належить Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 р., Конвенція про психотропні речовини 1971 р. Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р.¹⁴

Зазвичай ці злочини вчинюються тільки шляхом дії, а деякі з них і бездіяльністю (наприклад, порушення правил зберігання й обліку наркотичних засобів, отруйних і сильнодіючих речовин, мікробіологічних та інших біологічних агентів або токсинів).

Прості склади злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів сконструйовані переважно як формальні (виняток становить заволодіння наркотичними засобами шляхом викрадення,

---

¹¹ Перелік згідно із законодавством України та міжнародними договорами, згодана обов'язковість яких надана Верховною Радою України. До психотропних речовин віднесені включені до Переліку речовини природного або синтетичного походження, препарати, природні матеріали, які здатні викликати стан залежності та справляти депресивний або стимулюючий вплив на центральну нервову систему чи викликати порушення сприйняття або емоцій, або мислення, або поведінки і становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними.

¹² Музика А.А. Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1998. 44 с.

¹³ Александров Ю.В., Клименко В.А. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник. Київ : МАУП, 2004. 328 с.

¹⁴ Коржанський М.Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України. Київ: Атіка, Академія, Ельга-Н, 2005. С. 633.

привласнення, шахрайства і зловживання службовим становищем). Водночас деякі злочини проти здоров'я населення мають матеріальні склади (ст. 325–327), які передбачають два види наслідків:

- 1) створення загрози заподіяння шкоди здоров'ю населення;
- 2) фактичне заподіяння такої шкоди.

Окрім того, матеріальні склади мають і деякі злочини з кваліфікуючими й особливо кваліфікуючими ознаками (наприклад, незаконне введення в організм наркотичних засобів, якщо воно заподіяло середньої тяжкості чи тяжке тілесне ушкодження потерпілому або заподіяння йому смерті (ч. 2 і 3 ст. 314), порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, якщо воно спричинило їх нестачу у великих розмірах (ч. 2 ст. 320), спонування неповнолітніх до застосування допінгу, якщо воно заподіяло тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 323).

Там, де закон передбачає матеріальні склади, у т. ч. наслідок у вигляді створення загрози заподіяння шкоди здоров'ю населення, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є причинний зв'язок. При наслідках у вигляді фактичного заподіяння шкоди необхідно встановити, що саме це діяння, передбачене диспозицією статті, перебуває у причинному зв'язку з наслідком як необхідним і закономірним його результатом.

Хоча в законі йдеться про предмет злочину у множині, кримінальне карання вважається також діяння, предметом якого є лише один вид наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів чи прекурсорів.

Суб'єкт цих злочинів зазвичай загальний, тобто будь-яка осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Лише за викрадення (крадіжку, грабїж, розбій) і вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів передбачена відповідальність осіб, котрі досягли 14-річного віку. Водночас тільки спеціальним суб'єктом можливе вчинення таких злочинів, як заволодіння наркотичними засобами шляхом зловживання службовим становищем, незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів, порушення правил поводження з наркотичними засобами, отруйними та сильнотоксичними речовинами, біологічними агентами чи токсинами.

Таким чином, злочини проти здоров'я населення – це передбачені кримінальним законом винні, суспільно небезпечні діяння, які створюють загрозу заподіяння шкоди або заподіюють фактичну шкоду здоров'ю невизначеного кола осіб.

Ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309 і ч. 4 ст. 311 закріплюють заохочувальні норми, які передбачають обов'язкове та безумовне звільнення особи від кримінальної відповідальності за наявності певних передумов і підстав (добровільна здача наркотичних засобів, звернення до лікувальної установи та початок лікування від наркоманії тощо).

Суб'єктивна сторона злочинів у сфері обігу наркотичних речовин характеризується прямим умислом. Важливе значення для кваліфікації злочину має встановлення наявності або відсутності мети збуту наркотичних засобів, радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції та інших предметів. У більшості злочинів із матеріальним складом вина є тільки умисною (наприклад, викрадення, привласнення наркотичних засобів, заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовою особою своїм службовим становищем.). Водночас для таких злочинів, як порушення правил боротьби з епідеміями; порушення правил поводження з біологічними агентами чи токсинами; заготівля, перероблення або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування характерна необережна форма вини до наслідків, хоч самі дії (бездіяльність) у вигляді порушення правил, можуть бути вчинені як умисно, так і через необережність¹⁵.

2. Порівняльно-правовий аналіз регулювання злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення кримінального кодексу України за умов євроінтеграції

Незаконний обіг наркотичних і психотропних речовин і пов'язані з ним правопорушення зумовлені суспільними відносинами, які виступають як закономірний наслідок умов соціального життя суспільства¹⁶. Правопорушення і злочини, породжені негативними явищами, зокрема наркоманією, становлять специфічні факти людської поведінки, в яких відображаються відповідні соціальні умови. А.Б. Сахаров писав, що головне тут не тільки у взаємозв'язку злочинів і негативних явищ, важливі і соціальні умови, за яких проявляється такий зв'язок¹⁷. Аналіз цього взаємозв'язку, на думку В.І. Карпеця, в одних випадках прямо, безпосередньо, в інших випадках побічно, опосередковано пов'язаний з аналізом саме злочинів, що розглядаються в системі негативних соціальних явищ і у зв'язку з негативними наслідками цих явищ¹⁸.

Незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин включає три технологічно пов'язані умовні блоки: виробництво, збут (реалізацію) наркотичних засобів, легалізацію наркодоходів.

---

¹⁵ Савченко А.В., Вартилицька І.А., Семенюк О.О., Луцак О.О. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, вчинених із залученням неповнолітніх та щодо неповнолітніх : монографія. Київ : НАВС, 2016. С. 40–45.

¹⁶ Аванесов Г.А., Лебедів С.Я. Кримінологія неповнолітніх (постановка проблеми). *Кримінологічний журнал*. 2006. № 2 (10). С. 25.

¹⁷ Сахаров А.Б. О личности преступника и причинах преступности в СССР. Москва : Госспрјориздат, 1961. С. 63–64.

¹⁸ Карпец И.А. Проблема преступности. Москва : Юрид. лит., 1969. С. 41.

Ключовою ланкою у вказаному ланцюгу є саме збут, або реалізація наркотичних засобів. К.О. Крут наводить аргументи на користь такої позиції.

По-перше, збут – це ергономічний (тобто в цій галузі – швидкий спосіб отримання грошової винагороди за малих зусиль) спосіб незаконного збагачення. У багатьох випадках він виступає стабільним, а іноді й єдиним джерелом доходу наркозалежних осіб. По-друге, збут як ключова ланка технологічної незаконного збагачення робить економічно доцільним увесь незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів і прекурсорів в Україні. Усунути ланку збуту фактично означає ліквідувати пропозицію наркопродукції та позбавити багатомільйонних оборотних коштів наркодилерів. По-третє, роздрібна ціна наркотичних засобів в рази перевищує оптову, що приваблює численних бажаючих заробити на цьому¹⁹. По-четверте, збут наркотичних засобів швидко затягує у злочинну діяльність та ускладнює добровільне її припинення. По-п'яте, збут – це останній етап, на якому правоохоронні органи можуть перехопити наркотичні засоби та відвернути наслідки їх споживання. По-шосте, методи та способи реалізації наркопродукції постійно удосконалюються, що ускладнює запобіжну роботу органів кримінального переслідування. По-сьоме, наркодилери прагнуть розширити мережу збуту шляхом постійного втягнення у протиправну діяльність наркозалежних осіб із кримінальним минулим, яких легко контролювати²⁰.

Співробітництво держав у правоохоронній сфері здійснюється за дотримання міжнародно-правових норм, насамперед загальноновизнаних принципів міжнародного права для організації взаємодії використовуються дві основні правові форми:

1) договірно-правова (конвенційна), що передбачає міждержавні, міжурядові, міжвідомчі договори;

2) інституціональна (ООН, Інтерпол, Рада Європи та ін.).

Зокрема, в рамках організації координації правоохоронних органів держав-учасників СНД завданням є спільне вивчення особливостей і тенденцій і незаконного поширення наркотиків, способів і маршрутів їх транспортування, проведення кримінологічного аналізу наркоситуації. Результат такої співпраці використовуються для прогнозування наркозлочинності та розробки спільних програм протидії їй.

Політика профілактики наркотизму повинна формуватися як диференційована система впливу, що включає в себе політику жорсткого реагування на діяльність транснаціональних організованих груп наркодилерів; політику гуманного ставлення до пасивних

---

¹⁹ Тимошенко В.А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам : монографія. Київ : НА СБ України, 2006. С. 36.

²⁰ Крут К.О. Поняття збуту наркотичних засобів та його місце у незаконному наркообігу. *Форум права*. 2013. № 1. С. 526.

споживачів наркотиків (відмову від переслідування, створення системи доступної медичної допомоги та реабілітації). Невідворотність відповідальності за діяльність осіб, які здійснюють сприяння, залученням у наркобізнес, наркотизації, а також надання допомоги у легалізації доходів отриманих від незаконного обігу наркотиків.

Зарубіжна практика виразно свідчать про дві основні тенденції розвитку антинаркотичного законодавства:

1) уніфікацію;

2) орієнтир на геополітичні й етнорелігійні особливості.

Національні особливості правових систем держав не змогли позначитися на диспозиціях санкцій, передбачених за вчинення наркозлочинів. Пройшовши шлях становлення ліберального або, навпаки, жорсткого ставлення до незаконного обігу наркотиків, антинаркотичне законодавство більшості європейських країн стало рівноважним і диференційованим.

Звівши воедино різноманітну практику організації профілактики наркотизму в країнах Західної Європи, Азії та Північної Америки, можна чітко виділити три основні групи залежно від пріоритетності тих чи інших методів профілактичного впливу.

Перша група – «пріоритети карального впливу» (Іран, Китай, Малайзія, Пакистан, Сінгапур, Фінляндія), Фінляндія – одна з небагатьох країн у Європі, де вживання навіть легких наркотиків крається кримінального. Майже половину вироків, винесених за правопорушення, пов'язані з наркотичними та психотропними речовинами, в останні роки становлять вироки за їх споживання.

Друга група (як показало проведене дослідження найбільш численна) – «пріоритети профілактичного контролю». До цієї групи входять, зокрема, Австралія, Велика Британія, Німеччина, Іспанія, США, Франція, в неї автор включає більшість країн СНД. Пріоритетний напрям тут – профілактика. Концепція профілактики наркотизму в цих державах ґрунтується на чіткому законодавчому контролі та визначенні правового режиму обігу наркотиків; закріплені в законодавстві переліку дій, що становлять незаконний обіг наркотиків; диференціації кримінальної відповідальності залежно від наявності та відсутності мети збуту; економії кримінально-правової репресії; поєднанні заходів загальносоціальні та спеціально-кримінологічної профілактики. Особливо слід зазначити, що в ряді країн (США, Іспанія, Франція та ін.) вкрай суворо караються дії, пов'язані із втягненням неповнолітніх до уживання наркотиків і в наркобізнес, використанням їх для вчинення злочинів, а також дії, спрямовані на умисне постачання їм наркотичних чи психотропних речовин.

Третя – «пріоритети медичного контролю» (Голландія, Данія, Швейцарія). В основі ліберальної концепції лежить медична модель профілактики наркотизму²¹.

Деякі вчені, аналізуючи кримінальне законодавство різних держав виділяють, західний і східний типи у сфері протидії незаконному обігу наркотиків і психотропних речовин.

За рідкісним винятком (Нідерланди, Швейцарія) національне кримінальне законодавство і правозастосовувана практика країн Заходу відповідають вимогам єдиної Конвенції про наркотичні засоби 1961 р. з поправками, Конвенції про психотропні речовини 1971 р. та Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обороту наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р. (як із кола кримінально караних діянь, так і за можливостями диференціації відповідальності за їх вчинення).

У законодавстві цих країн присутні детально сформульовані, деталізовані та найчастіше описові диспозиції відповідних статей кримінальних кодексів чи інших законів щодо м'яких санкцій, наявності можливостей для умовного засудження та ін.

Водночас у державах Сходу, вельми різних за державним устроєм, формою правління, рівнем економічного і культурного розвитку, географічним положенням і величиною території політичного впливу у світі та панівною релігією (наприклад, Китай, Іран, Саудівська Аравія, ОАЕ, Малайзія, Сінгапур), утвердилося вкрай жорстке, репресивне законодавство про кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків. Для законодавства цих країн загалом характерні узагальнено сформульовані склади злочинів аналізованого виду, обмежені можливості для диференціації відповідальності та індивідуалізації покарання, застосування діяльного каяття. Як санкції передбачається смертна кара, тілесні покарання і тривалі терміни позбавлення волі. Такий підхід до кримінальної відповідальності у розглянутій сфері виходить за рамки вимог міжнародних Конвенцій і ставить питання про його відповідність документам у сфері прав людини.

Зазначені відмінності пояснюються не тільки демократичними традиціями кримінальної юстиції західних держав, але й тією обставиною, що країни Сходу значно раніше у великих масштабах зіткнулися із проблемами неконтрольованого розповсюдження наркотиків.

Нині практично всі держави світу мають систему правових норм, що спеціально регламентують питання у сфері обігу наркотичних і психотропних речовин. Незважаючи на те, що законодавство різних

---

²¹ Юношев О. Зарубіжний досвід примусового лікування від наркоманії: кримінально-правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 12. С. 117–120.

країн значно різняться, практично для всіх держав характерні деякі спільні риси:

1. Існування правових норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за діяння у сфері незаконного обігу наркотиків, безпосередньо пов'язаних із міжнародними зобов'язаннями тієї чи іншої держави.

2. При визначенні списків (переліків) контрольованих речовин у національних законодавствах враховуються Конвенційні положення. Притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочини у сфері незаконного обігу наркотиків у більшості країн передбачає звернення під час правозастосування до відповідних національних списків контрольованих речовин, які є складовою частиною національного законодавства, а в деяких державах передбачені як додатки до відповідних спеціальних законів.

3. Криміналізації суспільно небезпечних діянь у сфері незаконного обороту наркотиків і при формулюванні конкретних складів злочинів у національних законодавствах враховується положення Конвенцій. Причому в більшості держав кримінальна відповідальність у цій сфері переважає над усіма іншими видами юридичної відповідальності, однак державна політика, що проводиться в різних країнах, зберігає деякі особливості, не в останню чергу визначається специфікою наркотичної ситуації в конкретній країні. Це специфіка певним чином впливає на національне законодавство, рішення державних органів, утриманні спеціальних цільових програм протидії незаконному обігу наркотиків і зловживання ними.

4. Джерелами кримінально-правових норм про відповідальність за злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів урядів держав можуть бути не тільки національні кримінальні кодекси, але й спеціальні закони. У деяких країнах діють кримінальні кодекси, що містить далеко не всі кримінально-правові заборони у зазначеній галузі, та вимагають звернення до інших законів, зазвичай комплексного характеру.

Водночас закони різних країн, що регламентують кримінальну відповідальність за злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, іноді досить суттєво відрізняються один від одного і за обсягом кримінально-правових заборон, і за суворістю санкцій.

У Німеччині діє комплексний Закон «Про обіг наркотичних засобів» прийнятий ще 28 липня 1981 р. (із змінами і доповненнями 1986 р.). відповідно до цього Закону за ряд діянь, класифікованих залежно від характеру і ступеня суспільної небезпеки, передбачена кримінальна відповідальність. Зокрема, кримінально карані:

1) незаконне виробництво наркотичних і психотропних речовин (у т. ч. у великих розмірах, які становлять небезпеку для здоров'я чи життя людей або членами злочинних об'єднань, або з метою збуту);

2) незаконний збут наркотичних і психотропних речовин, незаконне ввезення та зберігання наркотичних і психотропних речовин у великих розмірах та ін.

Наприклад, за зберігання наркотичних і психотропних речовин передбачається позбавлення волі на термін від 1 року до 4 років або штраф. Якщо ж винний зберігав наркотичні та психотропні речовини у великих розмірах, він може бути позбавлений волі на термін від 1 року до 15 років²².

Також комплексні заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин приймається в Італії, яка через своє географічне положення, а також існування на території країн великих злочинних структур залишається важливою транзитною країною, через яку велика частка наркотиків потрапляє до Європи. Правову основу у сфері боротьби з незаконною діяльністю щодо наркотиків, а також лікування та профілактики наркоманії забезпечують президента Республіки № 309 від 09 жовтня 1990 р. і його подальші зміни. Згідно з чинним законодавством у країні розрізняються санкції за «володіння» наркотиками з метою особистого Споживання і за їх придбання для продажу надалі. Відповідальність диференційована також залежно від того, стосовно якого наркотичного засобу скоєного діяння. Заходи покарання осіб, засуджених за торгівлю або зберігання наркотиків, включають ув'язнення від 6 до 20 років і штраф більш ніж 300 євро. Закон передбачає альтернативу ув'язнення за незначні порушення, що включає медикаментозну терапію, громадські роботи, а також домашній арешт²³.

В аналізованому контексті заслуговує на увагу і законодавчий досвід Литви у частині криміналізації незаконного виготовлення або розповсюдження не лише пристроїв для виробництва наркотиків, а й технологій та інструкцій для їх виробництва. Такі дії караються штрафом, або арештом, або позбавленням волі на строк до 3 років (ст. 262 КК Литви). Певною оригінальністю вирізняється й українське законодавство, де встановлена відповідальність за незаконне введення будь-яким способом наркотиків в організм іншої особи проти її волі (ст. 314 КК України). Одне з найбільш жорстоких законодавств серед країн Європейського Союзу нині діє у Франції, що зумовлено наявністю заморських департаментів і спільнот у Карибському басейні, а також територіальної близькості до африканського континенту, що робить Францією транзитною державою, через яку наркотики із країн Північної та Західної Африки та Близького Сходу поширюється

---

²² Брагинский М.И., Зелеский В.В., Ковачев Д.А., Решетников Ф.М. Законодательство зарубежных стран: Борьба с наркоманией по уголовному законодательству США, Великобритании, Франции, ФРГ. Обзорная информация. 1989. Вып. 1. 37 с.

²³ Опыт Италии в борьбе с наркоманией. URL: http://ria.rubeznarko_help/20131029/849137910.html.

європейськими країнами, а також надходять у США і Канаду. У Франції боротьба з поширенням наркоманії розглядається як один із основних напрямів державної політики.

Сьогодні основним нормативним, актом який передбачає відповідальність за виробництво транспортування, зберігання і розповсюдження наркотиків, у Франції є Закон від 31 грудня 1970 р «Про боротьбу з токсикоманією і покарання за продаж і незаконне вживання отруйних речовин». Згідно з чинним законодавством кримінальне переслідування за зберігання і вживання наркотиків не здійснюється лише щодо осіб, здатних надати медичну підтвердження необхідності вживання забороненого препарату, в іншому разі правопорушник зазнає тюремного ув'язнення, штрафу або примусового лікування²⁴.

Згідно з чинним законодавством вживання наркотиків у Франції карається позбавленням волі на строк від 2 місяців до 1 року або штрафом. Оскільки у Франції немає законодавчого поняття «зберігання для особистого вживання», зберігання особи будь-якої кількості заборонених наркотичних речовин розглядається як доказ або вживання, або збутом наркотиків.

Підводячи підсумок, хотілося б відзначити, що зусилля світового співтовариства для протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин прекурсорів і їхніх аналогів не призвели до вирішення даної проблеми. Враховуючи колосальний попит на наркотичні засоби і психотропні речовини у всьому світі, викликаний постійною тягою людини до зміни станів свідомості, і відповідно попит і пропозицію, зумовлену величезними прибутками наркоторговців, протидія незаконному обігу наркотиків і психотропних речовин є однією з найбільш важко здійснених завдань, що стоять перед сучасним світом, поряд із боротьбою з міжнародним тероризмом, торгівлею зброєю, викраденням людей і т.д. І абсолютно очевидно, що вирішення цієї проблеми можливе тільки спільними зусиллями усіх держав. Взаємодія повинна здійснюватися не тільки у кримінально-правовій сфері, але і при здійсненні інших заходів протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин.

ВИСНОВКИ

Незаконний обіг наркотичних і психотропних речовин і пов'язані з ним правопорушення зумовлені суспільними відносинами, які виступають як закономірний наслідок умов соціального життя суспільства. Правопорушення і злочини, породжені негативними явищами, зокрема наркоманією, становлять специфічні факти людської поведінки, в яких відображаються відповідні соціальні умови.

---

²⁴ Опыт Франции в борьбе с наркоманией. URL: http://ria.rubeznarko_help20130513/821314197.html

Розглянувши практику організації профілактики наркотизму у країнах Західної Європи, Азії та Північної Америки, можна чітко виділити три основні групи залежно від пріоритетності тих чи інших методів профілактичного впливу. Всі вони відповідають інтервенції та політиці у сфері профілактики наркоманії. Зміцнення міжнародної діяльності щодо розвитку співробітництва у сфері боротьби з розповсюдженням наркотичних засобів зумовлює необхідність активізації зусиль міжнародних структур зі сприяння формування в державах-партнерах політичних і соціально-економічних умов протистояння проблемі розповсюдження наркотиків, зміцнення служб, зайнятих вирішенням вказаної проблеми, з одночасним розширенням профілактичної роботи щодо зниження попиту на наркотики та протидію наркоманії²⁵.

Беззаперечно, українська наркополітика має узгоджуватися з європейськими стратегічними орієнтирами, зокрема щодо зменшення шкоди від уживання наркотиків, зниження суспільних ризиків, оздоровлення нації, широкого залучення громадськості до створення своєрідного антинаркотичного альянсу органів влади та неурядових організацій, інститутів громадянського суспільства²⁶, однак взаємодія повинна здійснюватися не тільки у кримінально-правовій сфері, але і при здійсненні інших заходів протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин.

АНОТАЦІЯ

У роботі розглянуто стан наукового дослідження та зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, а також зміст їхніх об'єктивних і суб'єктивних ознак. Проведено аналіз складів злочинів, передбачених розділом XIII Кримінального кодексу України, від суміжних складів злочинів, і вивчено санкції відповідних кримінально-правових норм.

Проаналізовано практику організації профілактики наркотизму у країнах Західної Європи, Азії та Північної Америки. Визначено, що міжнародне регіональне співробітництво у сфері боротьби з розповсюдженням наркотичних засобів базується на особливостях розвитку таких явищ, як зміцнення контрольної функції, підвищення потенціалу й ефективності реагування на ці процеси.

---

²⁵ Міжнародні стандарти з профілактики вживання наркотиків. URL: <https://udpu.edu.ua/images/news/old/2018/09/06/3742/files/mijnarodni-standarti-z-profilaktiki-281-29.pdf>.

²⁶ Дроздова І.В. Система моніторингу у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. *Основні напрями та проблеми протидії наркоманії* : матеріали круглого столу. (Київ, 6 лют. 2017 р.). м. Івано-Франківськ : Нац. акад. внутр. Справ, 2017. С. 6.

Ефективна національна система профілактики вживання наркотиків повинна ґрунтуватися на двох основних аспектах, з одного боку, інтервенції та політики повинні відбиратися виходячи з точного розуміння дійсної ситуації, а з іншого – ретельно оцінювати корисність і, в міру можливості, економічну ефективність реалізованих інтервенцій і політик. Це дасть можливість системного підходу, що дозволить виробити ефективну модель профілактики наркотизму. Такий підхід допоможе визначити категорії населення, які є найбільш уразливими до вживання психоактивних речовин, визначити можливі причини їх вживання, а також розробити найбільш ефективну політику у сфері протидії наркотизму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коржанський М.Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України. Київ : Атіка, Академія, Ельга-Н, 2005. 656 с.
2. Горох О.П. Покарання за злочини у сфері обігу наркотичних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 23 с.
3. Вартилицька І.А. Кваліфікація злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення. Київ : НАВС, 2016. 267 с.
4. Баулін Ю.В., Борисов В.І., Тютюгін В.І. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник. Харків : Право, 2015. 680 с.
5. Смітиєнко В.М. Кримінально-правова охорона здоров'я населення в ССРСР : автореферат. Київ : Вища школа, 2005. 242 с.
6. Никифорчин І.О. Кримінальна відповідальність за незаконний обіг наркотичних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. 20 с.
7. Музика А.А. Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1998. 44 с.
8. Фесенко Є.В. Кримінально-правовий захист здоров'я населення (коментар законодавства та судової практики). Київ : Істина, 2001. 192 с.
9. Пономаренко Ю.Г. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері незаконного наркообігу. Харків : НУВС, 2005. 196 с.
10. Александров Ю.В., Клименко В.А. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник. Київ : МАУП, 2004. 328 с.
11. Савченко А.В., Вартилицька І.А., Семенюк О.О., Луцак О.О. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, вчинених із залученням неповнолітніх та щодо неповнолітніх : монографія. Київ : НАВС, 2016. 267 с.

12. Аванесов Г.А., Лебедів С.Я. Кримінологія неповнолітніх (постановка проблеми). *Кримінологічний журнал*. 2006. № 2 (10). С. 24–29.
13. Сахаров А.Б. О личности преступника и причинах преступности в СССР. Москва : Госпрюриздат, 1961. 279 с.
14. Карпец И.А. Проблема преступности. Москва : Юрид. лит., 1969. 168 с.
15. Тимошенко В.А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам : монографія. Київ: НА СБ України, 2006. 456 с.
16. Круг К.О. Поняття збуту наркотичних засобів та його місце у незаконному наркобігу. *Форум права*. 2013. № 1. С. 525–531.
17. Юношев О. Зарубіжний досвід примусового лікування від наркоманії: кримінально-правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 12. С. 117–120.
18. Брагинский М.И., Зелеский В.В., Ковачев Д.А., Решетников Ф.М.; Законодательство зарубежных стран: Борьба с наркоманией по уголовному законодательству США, Великобритании, Франции, ФРГ. *Обзорная информация*. 1989. Вып. 1. 37 с.
19. Опыт Италии в борьбе с наркоманией.
URL: http://ria.rubeznarko_help/20131029/849137910.html.
20. Опыт Франции в борьбе с наркоманией.
URL: http://ria.rubeznarko_help/20130513/821314197.html.
21. Міжнародні стандарти з профілактики вживання наркотиків.
URL: <https://udpu.edu.ua/images/news/old/2018/09/06/3742/files/mijnarodni-standarti-z-profilaktiki-281-29.pdf>.
22. Дроздова І.В. Система моніторингу у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. *Основні напрями та проблеми протидії наркоманії : матеріали круглого столу*. (Київ, 6 лют. 2017 р.). м. Івано-Франківськ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 122с.

Information about the author:

Danchenko K. M.,

ORCID ID: 0000-0003-4489-4619

Ph. D. in Law,

Associate Professor at the Department of Private and Public Law

Precarpathian Faculty (Ivano-Frankivsk)

of the National Academy of Internal Affairs

3, Natsionalnoi Hvardii str., Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine